

یک مسند تاریخی بخشی از تاریخ دیپلماسی ایران

سفارت میشل^۱ در ایران

بقلم : دکتر یانی (خانبا با)

استاد تاریخ دانشکده ادبیات

زمانی که فرانسویان در صدد پیدا کردن راهی بجانب همالک مشرق بودند و برای رسیدن به مقصد با دولت عثمانی روابط دیپلماسی و بازرگانی^۲ ایجاد میکردند و موقع خوش را در امپراطوری وسیع عثمانی مستحکم میساختمدند، کشور ایران با زمامداری خاندان صفویه و بخصوص شاه عباس کمیر در اوج ترقی و تعالی سیر مینمود.

وضع جغرا فیزی ایران وجود امتعه^۳ گرانبهایی هاند هر واژه دو ابریشم و پارچه های زربفت این کشور و اهمیت و اقتداری که در آن زمان به مرسانیده بود نام آنرا در سراسر جهان مخصوصاً در همالک اروپایی مشهور ساخته بود و همکی ارتباط و نزدیک شدن بدان را آرزو می کردند از مدت های پیش افسانه های خاور زمینی نقل محافل و مجالس شده بود و نویسنده^۴ گان هر یا کم و بیش از اسرار این سر زمین چیز ها مینوشتند. مسافت جهان گردان برای این آتش میان و آرزو دامن میز دو شعله عشق و علاقه غریبان را تیز تر میکرد. یکی از آنان بنام تیبوری در کتاب خود موسوم به «ایران و نورماندی»^۵ چنین نوشتند است :

«از مدت های پیش دانشمندان ما (اروپاییان) در پی یافتن اسرار کشورهای خاور زمین هستند ، بسیاری از این میان برای بدست آوردن نسخه های خطی و اشیاء قدیم از طرف پادشاهان مسیحی بغالب نقاط آن سامان مسافت کردند از جمله گیوم بوستل بود که از موقع استفاده کرده یونان و آسیای صغیر و سوریه را میاحت نمود و در ضمن

Sieur Michel. (۱)

(۲) بوجب معاهده های سال ۱۵۳۲ و ۱۶۰۴ میلادی

Thieury, la Perse et la Normandie, Paris.p.9. (۳)

اطلاعات مفیدی از ایران در کتابهای خود بیان گردید. نویسنده مذکور در جای دیگر از کتاب خود چنین آورده است: «پس از مرگ گیوم بوستل نویسنده گان دیگری دنباله اقدامات او را گرفته بنظر اخبار و اطلاعات از کشورهای خاور پرداختند. چنین اقدامی توجه و نظر مخصوص پادشاهان فرانسه را در سیاست اقتصادی و بازرگانی آشکار و واضح میدارد.»

انشارات مزبور شور و هیجانی در ملت فرانسه برای متوجه ساختن آن بخارج از کشور خود و بdest آوردن سهمی در بهترین نقاط پرنزوت جهان ایجاد نمود. هزاری چهارم (۱۵۸۹-۱۶۱۰) پادشاه فرانسه چون زمام امور را بدست گرفت اقدامات اسلام خود را در امر اقتصادی و راه یافتن به کشورهای ساحلی دریای مدیترانه تعقیب کرد و نقشه‌هایی برای این کار طرح نمود. جانشینان وی لوئی سیزدهم (۱۶۴۳-۱۶۶۱) و لوئی چهاردهم (۱۶۴۳-۱۷۱۵) چون تشخیص دادند که نمیتوانند با دولتها اسپانیا و هلند و انگلیس که از سالها پیش در ممالک شرق رخنه کرده و نفوذی بهم رسانیده اند، یکباره مقابله و برابری نمایند، بهتر دیدند که در زیر پرده تبلیغ دین مقاصد سیاسی و اقتصادی را بموقع عمل بگذارند.

کار دینال ریشلیو^۱ صدراعظم مدبر و باکفایت و سیاستمدار لوئی سیزدهم چون بزمادری رسید (۱۶۴۲) بزودی نه تنها تسلط بازرگانی فرانسرا در دریای مدیترانه شرقی و کشورهای ساحلی آن مسلم کرد بلکه راه هندوستان را بروی هموطنان خود که از مدتها پیش آرزو هند رسیدن بدان بودند، بازنمود.

«شرکت هند شرقی» که از سال ۱۶۰۴ بفرمان هزاری چهارم صورت رسمی پافته و مدتها گاهی با موفقیت و زمانی با عدم موفقیت در عمل بود بتوسعه ریشلیو تقویت و پشتیبانی شد و با فرهنگی که در سال ۱۶۴۲ صادر نمود امتیازات زیاد دیگری برای شرکت مزبور قائل گردید. در زمان سلطنت لوئی چهاردهم شرکت بر طبق فرهنگی که در هاه ۱۶۶۴ بصحبتشاه رسید، بازرگانی جنوب افریقا و دریاهای جنوبی و هندوستان

(۱) بایکانی وزارت امور خارجه فرانسه، جلد اول ص ۳۵.

برای مدت پنجاه سال بخود منحصر کرده اجازه گرفت هر نقطه‌یی را که به تصرف درآمد و در تحت اختیار خود گرفت از محصول و معادن و فروش برده آن استفاده نماید. اقدامات شرکت هزبور در هندوستان بزودی صورت عمل بخود گرفت و پادشاه فرانسه با اقدامات سیاسی بی در ہی و فرستادن سفرای چندی بدربار اورنگزیب امپراطور گورکانی هند را برای اتباع خویش بازو هموار نمود. امپراطور هندوستان از سفرای فرانسوی بخوبی پذیرایی کرد و بسیاری از امتیازات را که خواستار بودند پذیرفت و بر طبق قراردادی ناحیه پوندیشری در ساحن کوروماندل مرکز عملیات شرکت بازرگانی هند خاوری فرانسه گردید.

استقرار فرانسویان در هندوستان آنان را به خیال انداخت از تجارت با ایران نیز استفاده نمایند و هائند انگلیسیان و هلنندیان مراکز بازرگانی در اصفهان و شیراز و بندر عباس برای خود تأسیس نمایند.

در فرانسه علاوه بر بازرگانان که پیوسته ارتباط اقتصادی را با دولت ایران آرزو داشتند بسیاری از سیاستمداران بودند که در امور سیاسی شرق دارای اطلاعات کافی بودند و در نظر داشتند متحد قوی دیگری در این صحنهای را از اتحاد با دولت امپراطوری عثمانی که نظر خوشی بدین مسیح و مسیحیان نداشت دست بردارند. اتفاقاً در این زمان که شاه عباس در ۱۶۲۹ بر انداختن وضعیف کردن دشمن خود بود، نسبت با اتحاد با فرانسه باین امید که آن دولت را از دوستی باعثمنانی منصرف نماید، اطمینان تمايل کرد.

در ایران نیز انباع فرانسوی بنوی خود در صدد بودند و سایلی برای جاب نظر حکومت ایران برانگیزند و آنرا با دولت متبوع خود در ارتباط دوستانه بیندازند. اقدامات این جمع از گزارش بکی از فرانسویان مقیم پایتخت ایران پادشاه فرانسه روشن، میشود: «از زمان قتل سلطان عثمانی واغتشاشی که برای این حادثه در امپراطوری عثمانی روی داده است پادشاه ایران از موقع استفاده کرد و در اکتبر ۱۶۲۵ شهر بابل و سایر شهرهایی را که هائند نینوا در کنار فرات واقع شده است بدون اینکه مقاومت شدیدی از طرف عثمانی ببیند به تصرف در آورده و تمام قوای دشمن را در آنجا منکوب و متواری

ساخته است بطوریکه اگر پادشاه ایران از این پس مقاومتی در برابر خود نمی‌نند تا حلب و ساحل دریای مدیترانه خواهد بود و آنوقت است که پادشاهان مسیحی میتوانند از موقع استفاده کرده بر سر عثمانیان بتازند و امپراطوری آنان را که در حال ضعف و سستی سیر میکند تجزیه نموده از قدرت بیندازند، در ضمن نیز دولتين فرانسه و اسپانیا حاضرند در صورتیکه نیروی نظامی ایران حلب را اشغال نماید آشکارا یا در خفا چندین کشته‌ی جنگی آماده بازند و با بآب‌های ساحلی عثمانی تاخته جز ایران اطراف آنرا مفترض شوند و دست دولت عثمانی را از این سمت کوتاه کنند.

«بنابراین لازم است در حفظ ارتباط دوستیانه و صمیمانه با پادشاه ایران کوشید و از نزدیک ناظر جریان جنگ (او با عثمانیان) بود و اگر پیشرفت قوای ایران تا حلب و مدیترانه بکشد آنوقت اعلمیحضرت (پادشاه فرانسه) میتوانند همان‌میان باشند که فرانسه بدون هیچ‌گونه هانعی خواهد توanst مستقیماً دارای رابطه بازارگانی با دولت ایران باشد و از بازارگانی با عثمانیان که چندان حائز اهمیت نیست دست بکشد».

از این پس آمد و رفت نمایندگان و تجار و مبادله سفر را بین دو کشور رسمی آغاز گردید و اشخاصی هانند دولان^۱ و دولابولای لوگوز^۲ و فرانسو آپیکه^۳ و بیون دو کازنول^۴ و زان با پیست فابر^۵ و هاری بوتی^۶ بعنوان سفارت بدر بار ایران آمدند و بیشتر آنها با گرفتن مأموریت‌هایی از طرف سالخانیان صفویه بکشور خود عزیزت کردند و روابط حسنی را میان دو کشور افتتاح و ایجاد نمودند.

در این مختصر از مأموریت یکی از سفرای فرانسه بنام هیشل که نام او در مراسله‌یی که موضوع این مقاله را تشکیل هیده د ذکر شده است گفتگو می‌شود.

در ۱۷۰۶ آکتبر میشل کاردان فرانسه در حلب بوسیله فریبول^۷ سفير فرانسه در استانبول بدانجا احضار گشت و بوى دستور داده شد که خود را آماده حرکت بایران برای

۱ - De Lalain

۲ - De la Boullaye le gouz.

۳ - François Picquet.

۴ - Billon de Casenville.

۵ - Jean-Baptiste Fabre.

۶ - Marie Petit.

۷ - Ferriol.

بنماید. در ۴ اوت ۱۷۰۷ لوئی چهاردهم بر طبق فرمان رسمی ویرا بنام نماینده فوق العاده از جانب خود بدربار ایران مأمور ساخت.

روابط حسنہ و اتحاد و اتفاقی که در این تاریخ فیما بین دو کشور ایران و فرانسه رو باستحکام و تزايد میرفت انگلیسیان و هلندیان را که در ایران از مدت‌ها پیش دارای منافع سیاسی و اقتصادی شده بودند بوحشت و تکابو انداخت بنا بر این با تمام قوا برای خوشی کردن عملیات و اقدامات فرانسویان کوشیدند و در صدد برآمدن از رسیدن نماینده جدید فرانسه پیاپی تخت پادشاه صفویه جلوگیری نمایند. یکی از روحانیان مقیم اصفهان بنام پرمونیه در تاریخ ۸ زانویه ۱۷۰۸ به میشل قبل از حرکتش بدین مضمون نوشت^۱: «باطلاع‌شما هیرسانم که انگلیسیان برای جلوگیری از عملی شدن مأموریت شما فوق العاده بدست و پا افتاده و با انواع تشیبات متوصل شده‌اند، اخیراً با اعتماد الدونه (صدر اعظم) ماذقانی کرده سپس انتشار داده‌اند که فرانسویان در جنگی که با آنان در اروپا می‌کنند کاملاً شکست خورده و قوای انگلیسی بسیاری از شهرهای فرانسه را اشغال کرده‌اند و برای اظهار خوشوقتی و شادمانی از این پیروزی توپهای خود را شلیک کرده و سر و صدا و غوغائی راه اندخته‌اند». تصادفاً اگر اقدامات و دخالت و فعالیت شدید روحانیان فرانسوی مقیم اصفهان نبود شاید موضوع سفارت میشل بکلی متفقی می‌شد و انگلیسیان و هلندیان به مقصود خوبش نائل می‌گردیدند. میشل در نامه‌ای که بدین مضمون به لوئی چهاردهم نوشت هراتب را تأیید نمود «... انگلیسیان و هلندیان و پرتغالیان به صوفی (پادشاه صفویه) تلقین کرده بودند که پادشاه فرانسه با فرستادن یک‌نفر سفیر از خانواده بست در نظر دارد ویرا تحقیر نماید ولی اقدامات مجده‌انه و سعی و کوشش روحانیان ما در اینجا که جان و مال خود را وقف و فدای منافع کشور پادشاه خود کرده‌اند رفع سوء‌تفاهم را کرده و بدربار ایران فهمانیده‌اند که سفیر فرانسه از خانواده اصیل و نجیب و شریف می‌باشد ...».^۲

1 - Père Mosnier.

2 - بایگانی وزارت امور خارجه فرانسه، نمره ۲، ص ۱۸.

3 - بایگانی وزارت امور خارجه فرانسه صفحه ۱۶۰. نمره ۲.

با وجود تمام این اشکالات و موافع میشل خود را باصفهان رسانید و از جانب پادشاه ایران پذیرفته شد و پس از مذاکرات مفصل و طولانی موفق گردید که در تاریخ ۷ سپتامبر ۱۷۰۸ معاہده‌ی بین ایران و فرانسه امضا نماید.

قبل از وارد شدن باصل و متن معاہده لازم میداند مذاکرات مقدماتی را که میان سفیر فرانسه و نهاینده پادشاه ایران صورت گرفته است و از نظر تاریخی و دیپلماسی بی اهمیت نیست از نظر خوانندگان محترم بگذراند، متن اصلی مذاکرات مقدماتی که در تاریخ ۲۸ آوت ۱۷۰۸ از طرف میشل بعنوان گزارش بدر بار پاریس فرستاده شده است از بایگانی وزارت امور خارجه فرانسه استنساخ شده و در ذیل ترجمه میشود:

«اعلیحضرت».

«در هجدهم همین ماه (آوت) اعتماد الدوله (صدر اعظم) مهمند اداره بالشی را نزد من فرستاد و پیغام داد که شاه مستوفی خاصه را مأمور کرده است که با هن وارد مذاکره شود و از تقاضاهای نیات دولت فرانسه مطلع گردد، این خبر باعث تعجب شدید من گردید بدوعلت یکی اینکه پادشاه ایران شخصی را مأمور مذاکره کرده است که با اعتماد الدوله دشمنی سخت دارد دیگر اینکه مستوفی از طرفداران جدی انگلیسیان میباشد. معاذلک برای امثال اوامر «صوفی» و جواب‌گویی به ربانی‌ها و ملاحظت‌های اعتماد الدوله تصمیم گرفتم با مستوفی خاصه وارد مذاکره بشو. بطور یکه تحقیق کرده ام مستوفی خاصه مردی است فوق العاده باهوش و باتدبر و از میان ایرانیانی که تاکنون شناخته‌ام روشن‌فکرتر و فهمیده‌تر است.

«مستوفی بمن گفت که اعلیحضرت پادشاه ایران از آمدن واقامت فرانسویان در کشور ایران فوق العاده راضی و خشنود میباشد ولی در ضمن خاطر نشان کردن که نباید آزادی تجارت برای فرانسویان بزیان ملت ایران تمام شود زیرا هنافعی که از این حیث از طرف ارامنه عاید ایرانیان میشود بیش از آن مقداری است که اصولاً از طرف فرانسویان بحسب خواهد آمد، در جواب گفتم به جووجه نباید خاطر اعلیحضرت پادشاه ایران از این حیث رنجیده شود زیرا انگلیسیان و هلندیان و پرتغالیان هیچ‌کدام حقی از

داد و ستدی که در ایران دارند نمی‌پردازند. مستوفی در جواب گفت این موضوع علمی دارد اول اینکه انگلیسیان با ارتقی ایران در گرفتن هر مز و بیرون کردن پرتفالیان از سواحل ایران کماک کردند و شاه عباس کبیر بجهراًن این خدمت بازرگانان انگلیسی را از پرداخت عوارض و حقوق گمرکی معاف کرد، دوم اینکه هلنديان تمام ادویه ایران را تأمین می‌کنند و در مقابل آن مجبورند که بهمان نسبت ابریشم از ایران صادر نمایند و این خود منافع هنگفتی را در بر دارد. سوم اینکه چون دست هلنديان از جزیره هرمز و سایر نقاط سواحل خلیج فارس کوتاه شد شاه عباس برای داجوی آنان موافقت کرد که تجار پرتفالی بتوانند در ایران آمد و رفت کنند و در برابر امتیعه‌یی که صادر و یا وارد می‌کنند حقوقی نپردازند ولی فرانسویان که جدیداً بایران آمده و بتازگی دوستی خود را آغاز نموده‌اند هنوز خدمتی انجام نداده‌اند تا در مقابل آن دولت امتیازاتی برای آنان قائل شود.

• اعلیٰ حضرت ا. تمام دلایل این مرد مقرون بحقیقت بوده است و نتوانستم هیچ‌گونه ایرادی بر آنها وارد آورم. ناچار باین بهانه متوجه شدم که اعلیٰ حضرت پادشاه فرانسه از آغاز سلطنت خود تا این تاریخ که شصت و پنج سال می‌گذرد تمام دولت‌های اروپایی را متوجه خطرتر کان و مسکو ویت‌ها (روس‌ها) کرده است بطوری‌که اینان ناچار شده‌اند برای دفاع از حملات احتمالی دولت‌های اروپائی نظر خود را از جانب ایران بر گردانند و شمارا راحت بگذارند. مستوفی از این اظهار ممن فوق العاده همتا جب و متفیر شد و بصراحة گفت که ایرانیان هیچ‌وقت از ترکان و مسکو ویت‌ها نترسیده و از جانب آنان نگرانی نداشته‌اند بنابراین بهتر است که مذاکرات‌ها فقط در اطراف تجارت دور زند و وارد مسائل نظامی و سیاسی نشویم بهر صورت اگر تجار فرانسوی حاضرند و در صد برای صادرات و واردات و سه درصد حقوق را هداری و گمرک بپردازند دولت ایران میتواند بر این زمینه با دولت فرانسه ارتباط بازرگانی ایجاد کند.

» چون خود را در مقابل دلایل مستوفی مغلوب دیدم گفتم بهتر است وارد این موضوعات نشویم فقط تقاضا دارم مقداری از حقوق گمرکی بما تخفیف بدھیم. مستوفی سوکند یاد کرد که حق ندارد کمتر از هدر صد تخفیفی قابل شود. در جواب گفتم با این

مقدار هم نمیتوانم موافقت نمایم بهتر است از هسائل دیگر صحبت کنیم . مستوفی گفت تا چه اندازه هیقاوایند موافقت داشته باشید ؟ جواب دادم بطورکلی با پرداخت حقوق گمرکی مخالفم بدلیل اینکه سایر ملل اروپائی از این حق معاف هستند ، در جواب این تقاضا نه -اینده پادشاه ایران موضوعی را در میان گذاشت که شایان بسی توجه است . مستوفی گفت در صورتی از دریافت حقوق گمرکی صرف نظر هینمایم که دولت فرانسه تعهد نماید تمام سواحل بحری ایران را در مقابل دشمنان حفاظت کند و انگلیسیان و هلندیان و بریتانیان را از سراسر خاک ایران برآند و خود تجارت خارجی را در دست بگیرد ، در جواب این سؤال خاطر نشان کردم که پذیرفتن چنین تعهدی از صلاحیت من خارج است و این موضوعی است که شخص اعلیحضرت پادشاه فرانسه باید راجع باآن تصمیم بگیرند . مستوفی چون عجز مرا مشاهده کرد گفت بهتر است راجع بحقوق گمرکی توافق نظری حاصل کنیم و در خصوص سایر هسائل با امپراتور فرانسه وارد مذاکره هیشویم شاید بتوانیم بتدریج و به مرور زمان فرانسویان را از پرداخت حقوق گمرکی و عوارض معاف نماییم . اظهار مجدد مستوفی خاصه روزنه امیدی باز کرد و ازا خواهش کردم بادو درصد موافقت نماید . مستوفی گفت پادشاه من به چوجه با این مقدار موافقت نخواهد کرد بهتر است بجای حقوق گمرکی تجارت فرانسوی هرساله هیاغی که مقدار آن بعدا معین خواهد شد بخزانه سلطنتی بعنوان پیش کش بدنهند . گفتم این پیشنهاد نیز غیر عملی است زیرا پرداخت هبلغ سالیانه حکم باج و خراج را دارد و دولت من با آن موافقت نخواهد کرد .

« مذاکرات ما شش ساعت بطول انجامید و شنیدم که مستوفی خاصه باطرافیان خود گفت از هیچ راه نتوانستم سفر فرانسه را مقناع نمایم زیرا شاه به هیچ قیمت حاضر نیست از گرفتن حقوق گمرکی صرف نظر نماید . و چون دید که بنو کران خود دستور دادم که اسباب را برای عزیمت حاضر نمایند با ملاجمت بیشتری خاطر نشان کرد که وقفه در مذاکرات صورت خوشی ندارد . بهتر است طرفین از لجاجت دست بکشند تا بنتیجه بی بررسند . در جوابش گفتم چنانکه ملاحظه میکنید اگر وقفه بی در مذاکرات بیداشود تقصیر

از هن نیست سپس اضایه کردم که دولتی پادشاه فرانسه خیلی بیش از ده درصد برای دولت ایران ارزش دارد و زمانی خواهد رسید که ایران بکمک ما فرانسویان احتیاج خواهد داشت . این مذاکرات که قدری از حال عادی خارج شده بود وضع را بصورت جدی تری در آورد . مستوفی بهن گفت بچه علت دولت ایران از حقوق حقه خود صرفنظر نماید در حالیکه تجار فرانسوی با اینکه هنافع کمتری در عثمانی نصیب شان میشود و تجارت در آنجا دشوارتر انجام میگیرد ، حقوق گمرکی هی پردازند ولی در ایران از پرداخت آن امتناع میورزند .

در مقابل تمام این دلایل منطقی مستحصل شده نمیدانستم از چه راهی داخل شوم تا اینکه سرانجام ناچار این پیشنهاد را دادم که دولت فرانسه حاضراست همان مبلغی را که در کشور عثمانی میپردازد یعنی سه درصد برای امتیعه وارد و صادره در ایران نیز پردازد مشروط براینکه شاه ایران تا شش سال تجارت فرانسوی را برای آزمایش و محاسبه دخل و خرج و عوایدی که از اینرا ممکن است عاید شان شود از پرداخت حقوق گمرکی معاف دارد و نیز تعهد نماید که تمام تقاضاهای مارا راجع به هیئت‌های مذهبی پذیرد .

« جواب پادشاه ایران یک ساعت د نیم بعد بدینقرار رسید : پادشاه ایران برای رعایت جاتب احترام و حفظ شون پادشاه فرانسه و نگاهداشت روابط دولتین مستوفی خاصه نماینده خود را مأمور میکند که با پیشنهاد سفیر فرانسه موافقت نماید . با این طریق معاهده‌یی که بنفع دولتین ایران و فرانسه بود با مضا رسید .

« اعلیحضرت تمام اعضای هیئت‌های مذهبی ما مقیم اصفهان به وجوده تصور این موقیت را نمی‌کردند که بحمد الله با کامیابی بیان رسید . »

معاهده در ۷ سپتامبر ۱۷۰۸ با مضا رسید و متن آن در شماره آینده از نظر خوانندگان محترم خواهد گذشت .

نامه‌یی که در ذیل این مقاله طبع میشود از بایگانی وزارت امور خارجه فرانسه تحت شماره « A.E. Perse. n 2. fol. 53-54 » بوسیله نگارنده عکس برداری شده است . این نامه را شاه سلطان حسین پس از امضای معاهده بلوئی چهاردهم نوشت و میشل مأمور ارسال آن گردید .

